

Wat drijft ons telkens weer het huis uit, de natuur in? Eén reden is zonder twijfel de telkens andere schoonheid van de seizoenen. Ook al zijn het grote woorden, elke natuurliefhebber kent gevoelens als bewondering, verrukking, ontroering, blijdschap. Het zijn dezelfde emoties die ook optreden bij het genieten van kunst. Maar er is ook een opvallend verschil tussen natuurbeleving en kunstbeleving.

Tekst **Wolter Bos**

Tekening **Johanna Hoek**

Foto **Kees de Heer**

Beleving van vogelzang

Bij het bekijken van een schilderij is het heel gewoon om je gevoel als vertrekpunt te nemen om je verder in het kunstwerk te verdiepen. Neem 'Het joodse bruidje' van Rembrandt. De kleuren rood en goud zijn zo intens dat je diep onder de indruk raakt. Hoe verhouden deze kleuren zich tot het tedere gebaar van de handen van de twee personen op dit schilderij? Of nog een stap verder: wat gebeurt er gevoelsmatig tussen de twee mensen die Rembrandt in rood en goud heeft geschilderd?

Dit soort van vragen stellen we niet als we geraakt worden door de zang van een roodborst op een zonnige herfstdag. We beleven wel dat de stemming van de herfst op de één of andere manier past bij het frisse, maar toch wat aarzelend geluid van de roodborst. Doorgaans gaan onze gedachten vervolgens een functionele kant op. We vatten de herfstzang van de roodborst op als middel om opnieuw een territorium te vestigen. En dat is natuurlijk ook juist. Toch is het daarnaast mogelijk - en lonend - om ook eens verder te denken over gevoelens die vogelzang bij mensen losmaken.

ROODBORST

De zang van de roodborst draagt niet ver. Een stroompje van parelende klanken druppelt uit de snavel naar omlaag en bepaalt op een onnadrukkelijke manier

de stemming in het nabije struikgewas. Naast heldere, stralende klanken zijn er ook schrille toontjes. In de structuur van de zang is ook een dubbelheid te beluisteren. De strofen hebben geen duidelijk begin en slot, zoals bij vink en winterkoning, maar beginnen en eindigen vaak aarzelend. Het middenstuk van een strofe klinkt heel anders: daar hoor je watervalletjes van buitelende tonen en veel verschillende muzikale motieven.

Het zingen van de roodborst heeft dus twee kanten. Daarom past het zo goed bij de herfst. In het vermoeide groen van de zomer treden nieuwe kleurnuances op, die glanzen in het licht van de laagstaande zon. Als een zwakke echo van het voorjaar bloeien hier en daar weer paardenbloem en boterbloem.

Maar deze nieuwe vitaliteit blijft toch gedempt, zoals de zang van roodborsten wel levendig is, maar toch ingetogen en met een zweem van melancholie.

Het is ook leuk om eens te letten op waar een roodborst bij het zingen precies zit. Hij zingt niet vanuit de binnenruimtes in het struweel, zoals nachtegaal en braamsluiper. Maar meestal zie je hem ook niet helemaal boven in een struik, zoals heggenmus en grasmus. De roodborst zingt vaak op een plekje in de halfschaduw, bijvoorbeeld een dode tak die uitsteekt in de ruimte onder de boomkronen van het bos. Daar vangt hij dan nog net wat zon. Zo klinkt ook de zang: helder en toch een beetje overschaduwd.

KOOLMEES

Een heel andere vorm van beleven treedt op als een koolmees op een zonnige dag in maart in een boomgaard zit te zingen. Er hangt voorjaar in de lucht, ook al het nog fris. Onophoudelijk herhaalt zo'n koolmees steeds weer hetzelfde, eenvoudige motief: twee tot vier heldere, scherp begrensde klanken die van hoog naar laag springen. Je kunt in dit gezang niet wegdromen, zoals bij een roodborst, maar wordt er wakker van. Zo veel levenslust en bereidheid om er tegenaan te gaan kom je in de wereld van de zangvogels niet

vaak tegen. Het is alsof de koolmees er met zijn gedreven zang zelf voor moet zorgen dat het lente wordt. En inderdaad, de nadering van het voorjaar is niet meer tegen te houden.

Het contrast van hoog en laag in de zang van de koolmees keert terug in het kleurcontrast aan de voorkant van het lichaam. Het zwart van kapje, kraag en keel grenst zonder overgang aan het heldere wit van de wangen. Op borst en buik is het zwart samengetrokken tot een middenstreep tussen twee gele velden. Ook op de staartonderkant treedt ditzelfde motief op, als een donkere streep tussen twee vuilwitte banden.

De voorkant van de koolmees wordt dus helemaal door scherpe kleurcontrasten bepaald. Dat lijkt wel symbolisch te zijn voor de leefstijl van het vogeltje met zijn altijd alerte ontdekkingsdrang. Net zomin als de roodborst alleen in de herfst zingt, hoor je de koolmees alleen maar in het heel vroege voorjaar. Wel past zijn weinig subtiel, maar opgewekte zang bijzonder goed bij deze tijd van het jaar, waarin de kale takken nog afsteken tegen het blauw van de hemel.

ZWARTKOP

In het begin van zijn zangperiode krijg je een zingende zwartkop gemakkelijk te zien omdat het struikgewas dan nog

niet volop bebladerd is. Later zit hij tijdens het zingen veel meer verborgen. Zo begeleidt de zang van de zwartkop het dichtgroeien van de vegetatie.

In principe is zijn gezang tweedelig. Het eerste deel is een kwebbelend mengsel van welluidende en ook meer schrille klanken. Er zit ongelooflijk veel variatie in, maar het klinkt soms wat moeizaam, alsof de vogel aan het werk is. Uit deze 'voorzang' bloeit aan het eind een luid motief op met enkele korte en dan een aantal glasheldere, langgerekte tonen. Beide delen kunnen zich verzelfstandigen. Vaak hoor je telkens weer alleen de slotfrase, die echter ook kan wegvallen. Vaak wordt de voorzang dan langer en krachtiger.

Nu ontstaan er in het verloop van het uitbitten van de bladeren plekken in het landschapsbeeld die er uitzien als een impressionistisch schilderij. De groene toefjes van de opengesproongen knoppen hebben zich nog niet tot kleurvelden aaneengesloten. Als een windje de takken beweegt, krijg je een wemeland gespikkel van steeds veranderende licht- en schaduwplekjes te zien. De klankwolken van de zwartkop die daaruit opstijgen, completeren dit beeld. Het is alsof een zingende zwartkop demonstreert hoe uit de vitale groei van de bladeren de kleurige rijkdom van bloemen kan opbloeien.

GEEN WETMATIGHEID

We hebben nu de zang van een paar vogels in verband gebracht met observaties en stemmingen van de seizoenen. Op dezelfde manier kun je ook de extatische zang van de veldleeuwerik eens vergelijken met de stemming boven graanakkers in de tijd waarin de zon het hoogste punt in zijn baan bereikt. Maar een wetmatigheid moet je van deze verbanden niet willen maken. Dat is weer net als bij schilderijen. Je moet bij elk schilderij weer opnieuw bekijken óf, en hoe de beleving ervan je iets over zijn inhoud vertelt. Er zijn naast de vergelijking met het jaargetijde allerlei andere invalshoeken, bijvoorbeeld hoe vogelzang past bij een landschapstype of het uiterlijk van een soort. Er zit een vorm van 'kunstzinnigheid' in de natuur en het begrijpen daarvan heet genieten.

Wolter Bos is leraar biologie en scheikunde. Hij is lid van de KNNV-afdeling Amsterdam. Samen met Johanna Hoek schreef hij een boekje over vogelzang bij roodborst en koolmees, dat in eigen beheer is uitgegeven. Informatie is verkrijgbaar via email: wolterbos@zonnet.nl